

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-10>

УДК 159.923

Бунас А.А., Черних О.А.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД З ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ (ВІКОВИЙ АСПЕКТ)

Анотація. В статті представлений психологічний опис ціннісно-смыслових орієнтацій особистості як ієрархічних утворень, які формуються на основі цінностей суспільства та визначають світоглядні настанови, а від так мотивують, спрямовують активність особистості. Ціннісно-смыслові орієнтації мають свою динаміку формування. На цей процес впливають фактори цілеспрямовані (вплив виховання у сім'ї, виховання у навчальних закладах), стихійні (політика держави, соціально-історичні умови, економічні впливи), а також потреби та бажання самої людини. Зазначено, що ціннісно-смыслові орієнтації трансформуються із віком, а їх зміст визначається вихованням, особистісними потребами та бажаннями, соціально-історичними умовами життя тощо, вся означена й сформована сукупність утворень внутрішньої структури особистості опосередковує взаємостосунки людини з оточуючим світом відповідно до її вікового періоду життя.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, зміст буття, онтогенез, вікові періоди, особистісне зростання.

Bunas Alina, Chernykh Olena

Oles Honchar Dnipro National University

THEORETICAL AND ANALYTICAL REVIEW ON THE PROBLEM OF RESEARCH OF THE VALUE AND SENSE SPHERE OF PERSONALITY (AGE ASPECT)

Summary. The article presents an overview of the problem of personal values. It is noted that the system of value orientations is the content of the orientation of the individual and mediates the internal basis of its relationship with the outside world. Value orientations are formed under the influence of social experience and are manifested in ideals, beliefs, interests and so on. Value-semantic orientations are a hierarchical formation that represents material and ideal objects in the human mind, is formed on the basis of the values of society and determines the institutions of consciousness, motivates, directs the activity of the individual. Value-semantic orientations are transformed with age, and their content is determined by education, needs, desires of the individual, socio-historical conditions of society and so on. Peculiarities of value-semantic orientations of people of different ages are characterized. The most sensitive period for their formation is adolescence, because the individual is aimed at realizing their own capabilities, the formation of subjective value system, but our present is characterized by prolonged process of formation of value-semantic sphere, uncertainty and eclectic views of young people, problems and delays the onset of maturity. In student age – value-semantic orientations have an individualistic orientation with the need for personal growth. The process of formation and manifestation of value-semantic orientations in the period of maturity is also characterized by different tendencies: formation of hierarchy of values and deep search for meaning of life is postponed due to general infantilization of society, advantage of virtual life over real and special significance of consumption values. age strives for self-realization, results-oriented and demonstrates the representation of life values in life meanings. The person of late age is characterized by the desire to comprehend his life, understanding the higher meaning of life and its foundations, that is, we can say that the structure of value-semantic orientations during the late period of life remains unchanged.

Keywords: value orientations, meanings of being, ontogenesis, age periods, personal growth.

Постановка проблеми. Дослідження ціннісно-смыслові сфери особистості стають наразі особливо актуальними, оскільки сучасне життя людини сповнене невизначеності й зміщенням пріоритетів, відбувається переорієнтування загальнолюдських і суспільно-моральних цінностей не однієї конкретної особи, а всього людства. Людині властиво структурувати та інтерпретувати власний внутрішній світ в категоріях важливості й певної цільової спрямованості, але в періоди економічних криз, військових конфліктів, соціально-політичної нестабільності, в раптових стресових умовах (як цьогорічні події зі спалахом пандемії), змушують індивіда переоцінювати і трансформувати зміст та прояв ціннісних орієнтацій, оскільки в будь-якому віці лю-

дини останні продовжують виконувати функцію компасу життя.

Ціннісні орієнтації особистості нерозривно пов'язані з поняттям сенсу життя, створюючи єдину інтегральну внутрішню особистісну систему. Сенс життя є узагальненим смысловим утворенням системи особистісного цілепокладання. З одного боку, сенс життя з'являється, коли відбувається свідоме суб'єктивне самовизначення, з іншого боку, сенс життя «виростає» разом із самою особистістю [14].

Проблематика ціннісно-смыслових орієнтацій розглядається в роботах І. Абакумова, Г. Балл, Ю. Баруліна, Л. Божович, О. Дмитрієва, В. Караковського, Г. Кершенштейнер, В. Корнева, С. Кравчук, Д. Леонтьєва, В. Ледньова, Б. Ли-

хачова, В. Мерлін, А. Мудрик, Н. Непомнящої, Н. Нікандрова, Е. Помиткіна, А. Реан, О. Романова, К. Ушинського, А. Сластьоніна, І. Зязюна, В. Франкл, В. Чудновського [1; 22], М. Вебер, Е. Дюркгейм, У. Томас, Ф. Знанецького [9]. Смиложиттєві та ціннісно-смилові орієнтації осіб молодого віку досліджували І. Бурцева, Ю. Вербова, Т. Гурлева, С. Гусаківська, С. Кондратюк, А. Лепеха, В. Мищенко, Г. Онищенко, А. Федоренко, І. Федух та ін. Цінності та ціннісно-смилові орієнтації осіб зрілого віку окремо представлені в дослідженнях І. Беґа, К. Кальницької, В. Кізіма, І. Нестеренко, Т. Партико, Л. Романюк, О. Селєзньової, О. Штепи та ін., а отже, є підстави вважати необхідним структурувати та диференціювати існуючі погляди з позиції саме вікових особливостей розгортання та прояву ціннісно-смилової сфери.

Мета статі полягає у систематизації наукових поглядів на феномен ціннісно-смилових утворень особистості в різні періоди оногенетичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Цінності утворюють складну систему особистості та виступає регулятором її поведінки [7]. Так, М. Рокіч розподіляв цінності на 2 групи термінальні та інструментальні. При цьому, останні розумів як цінності, що виявляються через принципи життєдіяльності, а термінальні – співвіднесеність із певною індивідуальною метою людини та рухом до неї [9].

Ш. Шварц систематизував результати наукових пошуків й запропонував концепцію кругової моделі, що включала базові універсальні цінності людства, які властиві представникам будь-якої культури. Виділені вченим цінності відповідають основним потребам людини: біологічні, взаємодії і потреби стабільності соціальних груп. Отже, результати наукових досліджень свідчать про те, що розглянуті теорії, з одного боку, підкреслюють соціальний характер цінностей та вплив суспільства на їх становлення, з іншого – досліджують індивідуальні особливості особистості у процесі осмислення і прийняття соціальних цінностей [9]. Тобто, система ціннісних орієнтацій становить зміст спрямованості особистості та опосередковує внутрішню основу її взаємостосунків з оточуючим світом. Ціннісні орієнтації формуються під впливом соціального досвіду та виявляються в ідеалах, переконаннях, інтересах тощо [14].

Розрізнення потребують такі поняття як «цінність», «ціннісна орієнтація», «смысл». Цінність існує лише у якості відображення значимості об'єкта, явища, відношення для суб'єкта. Система ціннісних орієнтацій є основою та важливою підсистемою особистості. Цінності визначають сталість особистості, забезпечують вибір нею цілей, мотивів, опосередковують образ життя людини, виявляються крізь моральні засади та принципи поведінки. Джерелом цінностей виступають бажання, інтереси, почуття, ставлення тощо [1].

М. Ярмаченко зазначає, що «цінність – це позитивна чи негативна значущість об'єктів довкілля для людини, класу, групи, суспільства в цілому, що визначається не властивостями самими по собі, а їх залученням у сферу людської життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних відносин» [16].

На думку А. Андреевої, цінності є основою для пізнання і конструювання цілісного образу соціального світу, при цьому ціннісні орієнтації виступають регулятором соціальної діяльності та поведінки особистості в соціумі [5].

За Л. Орбан-Лембрик, ціннісні орієнтації – це спосіб диференціації особистісних об'єктів та явищ за особистісною значущістю, цеспрямованість на ієрархізацію певних життєвих цінностей, надання переваги одним цінностям та заперечення інших. Таким чином, ціннісні орієнтації виокремлюють для людини значуще від несуттєвого, складають внутрішню суть особистості й формуються на основі системи цінностей суспільства [1].

Поняття «ціннісних орієнтацій» було введено М. Вебером, який вважав, що цінності відображають спрямування різних соціальних верств населення у різні часові проміжки [1].

За В. Ядовим, ціннісні орієнтації є вершиною ієрархії установок людини, що формуються у процесі усвідомлення себе не тільки як представника певної діяльносної сфери, а й приналежність до суспільства, людства в цілому [22].

Низкою дослідників (Г. Коджапіров, А. Коджапіров, П. Степанов, С. Бондирьова та ін.) підкреслюється, що ціннісні орієнтації близькі до поняття «спрямованості особистості» як довготривалої мотиваційної установки, що формує стрижень особистості та визначає її ставлення до інших людей, до світу та себе [11].

Поняття «цінностей» не може бути розглянуто без виокремлення «смыслу», тому що цінності виступають як форми закріплення споріднених смислів. У структурі цінностей може бути виділений смысловий компонент [15].

Смысл розуміють як семантичну одиницю. Іноді поняття «смысл» використовують як синонім «значенню». Таким чином, більш складні смыслові утворення – фрази, тексти, теорії будуються на основі цієї одиниці. Смысли розглядаються як людські цінності, такий підхід ґрунтується на поясненні смислів як основи соціальної діяльності людей, функціонування суспільства. Смысли розглядають і більш широко, як пошук єдиного смыслу життя особистістю [2].

В. Чудновський вважав, що «смысл життя є особливим психічним утворенням, що має свою специфіку та може суттєво впливати на життя людини» [15].

Смысл життя може не усвідомлюватися самою людиною, але, на думку А. Ленгле, пронизує усе її життя [13]. Смысли завжди нерозривно пов'язані з думкою, а крізь осмислення явищ, подій зовнішнього світу формується смысл цих явищ, відносин, подій тощо.

Д. Леонтьев вважає смыслову сферу головною конструюючою підструктурою особистості. Особистість, таким чином, виступає як цілісна система смылової регуляції життєдіяльності. У цій системі знаходять відображення усі зв'язки людини з оточуючим світом, причому враховується часова перспектива життя людини і орієнтація на майбутнє [11].

Категорія смыслу допомагає людині у процесі її життєдіяльності вибудувати цілісну картину світу та знаходити своє місце в ньому, а також регулювати свою поведінку відповідно з її планами, метою тощо.

Низка вчених (І. Ільїн, Н. Лоський, С. Франк) пропонує розглядати цінності та смисли як складові духовної сутності людини. Так, Н. Лоський зазначає, що ієрархія цінностей з'являється шляхом поступу до морально-духовного вдосконалення [12; 23]. М. Каган стверджує, що смисл піднімає ціннісне ставлення на більш високий раціоналізований, ідеологічний рівень, що залишає позаду буденність звичайного життя [11]. На думку Б. Братуся, розвиток ціннісно-сислової сфери відбувається у напрямку від егоцентричних цілей, прагматичних до загальнолюдських цінностей; від нестійких, рухливих утворень до усвідомлених, стійких ціннісно-сислових орієнтацій [4]. В. Франкл пов'язує смисл з властивостями окремого індивіда, а цінність із соціальним рівнем. Б. Братусь вважав, що в структурі особистості існує різний рівень усвідомлення власних суб'єктивних смислів та цінностей, при цьому, цінності – усвідомлюються, а смисли – ні. Д. Леонтьєв вказує на формування наскрізну особистісну ціннісну структуру [11].

Отже, ціннісно-сислові орієнтації є ієрархічним утворенням, що представляє матеріальні та ідеальні об'єкти у свідомості людини, формується на основі цінностей суспільства та визначає світоглядні настанови, мотивує, спрямовує активність особистості. Ціннісно-сислові орієнтації трансформуються із віком, а їх зміст визначається вихованням, потребами, бажаннями особистості, соціально-історичні умови життя суспільства тощо [18; 19; 20].

Найбільш сензитивним періодом для появи та розгортання ціннісно-сислової сфери є підлітково-юнацький період онтогенетичного розвитку людини. У цей період ціннісні орієнтації формуються на основі співвіднесення особистістю її життєвого досвіду з закріпленими моральними зразками в конкретній культурі [6; 15].

А. Маслоу вважав, що саме в цей віковий період ціннісні орієнтації формуються від дефіцитарності до буттєвості, від цінностей гедонізму до підвищення рівня значущості духовності, моральності [15].

С. Рубінштейн підкреслював, що юність – це сенситивний час для розвитку таких ціннісних орієнтацій як науково-теоретичних, філософських, моральних, естетичних, оскільки базується на системі узагальнених уявлень про оточуючий світ, відповідно формується власна думка та особистісне ставлення до життя, а через це все – людина приходять до питання про сенс буття [17]. Однак, у реальності формування світоглядних уявлень, систематизація та ієрархізація цінностей, смислів пролонгується на більш пізній віковий період, даний факт підтверджує дослідження О. Ковальської та Н. Анісімової проведене на учнях старших класів, за результатами якого система цінностей та осмисленість життя у період ранньої юності є ще еkleктичною, суперечливою та дуже залежить від соціального оточення. Перераховані вище труднощі на думку авторів, затягують підлітковий вік, призводять до накопичення невирішених особистісних проблем, а від так ускладнюють процес дорослішання [10]. Пізніше, у студентському віці, ціннісно-сислові орієнтації формуються у напрямку індивідуалізму, прагнення до самодетермінації, самореалізації у житті, відбувається переосмис-

лення соціально запропонованих цінностей із перевагою цінності автономії [5; 8].

Зрілий вік характеризується побудовою цілісної ієрархічної системи цінностей, пошуками духовних основ та свого місця у житті. Поряд із цим, в осіб зрілого віку також спостерігається тенденція до появи переваги цінностей споживання над духовними ідеалами, а крім того, вплив соціальних мереж значно впливає не тільки на життя молоді, але і змушує людей зрілого віку починати жити віртуальним життям більше, ніж реальним [8].

Т. Сахарова зазначає, що саме наявність смислу життя є тим критерієм, який характеризує розвиток особистості у зрілому віці. Особливістю цього віку є те, що життєві смисли представлені в життєвих цінностях. Особистість у цьому віці орієнтована на результат життя й самореалізацію. Чоловіки та жінки мають у зрілому віці схожі смисложиттєві орієнтації, проте, одночасно з тим, на формування та прояв даних орієнтацій впливає рівень освіти, наявність сім'ї, дітей тощо [18].

В пізньому віці, провідним завданням особистості стає осмислення власного життя, підсумування особистих успіхів й невдач, наставництво. Духовні цінності виявляються не у розумінні того, що дає життя, а радше того, яким є життя саме по собі, його фундаментальних складових та вищого змісту [8]. Дослідження смисложиттєвих орієнтацій пізнього віку свідчать про те, що основними цінностями людей пізнього віку стають щастя та здоров'я близьких. Наявність компенсаторної функції смислу життя корелює з рівнем соціальної адаптації особистості. Жінки у цей віковий період в більшій мірі орієнтовані на сферу сімейного життя, а чоловіки – вбачають смисл життя в професійній діяльності або набутті суспільного визнання [3]. Загалом, структура ціннісно-сислових орієнтацій залишається незмінною протягом пізнього етапу онтогенезу, однак, якщо особистість протягом життя мала активну діяльність, її віра у власні сили, у здатність контролювати життя – підвищується [12].

Отже, ціннісно-сислові орієнтації мають свою динаміку формування. На цей процес впливають фактори цілеспрямовані (вплив виховання у сім'ї, виховання у навчальних закладах), стихійні (політика держави, соціально-історичні умови, економічні впливи), а також потреби та бажання самої людини. Під ціннісно-сисловими орієнтаціями варто розуміти таку сукупність особистісних утворень внутрішньої структури особистості, які опосередковують внутрішню основу її взаємостосунків з оточуючим світом.

Висновки та подальші пропозиції. Дослідження проблеми формування ціннісно-сислових орієнтацій особистості в психологічній площині дозволяє сформулювати низку висновків узагальнюючого характеру, а саме: розрізняють ціннісно-сислові та смисложиттєві орієнтації. Серед різних ціннісно-сислових орієнтацій особистості виокремлюють орієнтації смисложиттєві, які відображають зміст та міру розуміння особистістю того, що є в її житті провідним й найважливішим. Ціннісно-сислові орієнтації є системою значущих для особистості ієрархічно розташованих матеріальних та ідеальних об'єктів, визначаючи її поведінку, погляди, життєдіяльність тощо.

Були охарактеризовані особливості ціннісно-сміслових орієнтацій людей різних вікових періодів. Найбільш чутливим періодом для їх формування є юнацький вік, оскільки, особистість спрямована на усвідомлення власних можливостей, формування суб'єктивної ціннісної системи, проте наше сьогодення характеризується пролонгованістю процесу формування ціннісно-сміслові сфери, невизначеністю та еклєктичністю поглядів молодих людей, що призводить до накопичення невирішених проблем та відтягує настання зрілості. У студентському віці – ціннісно-сміслові орієнтації мають індивідуалістичну спрямованість із потребою в особистісному зростанні. Процес формування та прояву ціннісно-сміслових орієнтацій в період зрілості також характеризується різноспрямованими тенденціями: формування ієрархії цінностей та глибин-

ні пошуки сенсу життя відтермінуються через загальну інфантилізацію суспільства, перевагу віртуального життя над реальним та особливу значущість цінностей споживання, але, одночасно із вказаними процесами, людина зрілого віку прагне до самореалізації, орієнтована на результат та демонструє представленість життєвих цінностей у життєвих смислах. Людина пізнього віку характеризується прагненням до осмислення свого життя, розуміння вищого сенсу життя та його основ, тобто, можна говорити про те, що структура ціннісно-сміслових орієнтацій протягом пізнього періоду життя залишається незмінною. Перспективами подальших досліджень можуть бути дослідження можливості існування обумовленості та опосередкованості прояву ціннісно-сміслових орієнтацій в контексті життєворчих компетенції особистості.

Список літератури:

1. Баруліна Ю.В. Зміст проблеми ціннісно-сміслових орієнтацій учнів у науковій літературі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 47. С. 63–68.
2. Бацевич Ф.С. Смисл: сутність і сфери вияву в мові. *Вісник Львівського ун-ту. Сер. : Філологія*. 2004. № 22. С. 346–353.
3. Бедредінова С.В. Особенности смысловых представлений в пожилом возрасте. *Рос. Психол. журн.* 2015. № 2. С. 24–33.
4. Братусь Б.С. Вера как общепсихологический феномен сознания человека. *Вестник Московского университета. Сер. «Психология»*. 2011. № 1. С. 25–37.
5. Бурявлева Н.А. Ценностные ориентации студентов. *Вестник ТГПУ*. 2011. № 6. С. 124–129.
6. Васильківська Г.О. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів старшої школи засобами змісту сучасного підручника. *Проблеми сучасного підручника*. 2011. № 11(1). С. 107–120.
7. Галян І.М. Соціокультурні виміри ціннісно-сміслових настанов особистості. *Наук. вісник Миколаїв. держ. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. Сер. : Психологічні науки*. 2013. № 10(2). С. 79–83.
8. Ермаков С.А. Негативные тенденции в жизни современного человека зрелого возраста. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. *Вопросы теории и практики*. 2014. № 7(2). С. 73–75.
9. Калугина Т.А. Теоретико-методологическое обоснование понятия ценностных ориентаций в концепциях классиков западной социологии. *Изв. Саратовского ун-та «Новая серия». Сер. : «Социология. Политология»*. 2016. № 4. С. 381–383.
10. Ковальська О.С. Ценностно-смысловые ориентации личности как фактор совладающего поведения в период ранней юности. *Ярославский педагогический вестник*. 2012. № 2. С. 275–280.
11. Коковина Л.Н. Ценностно-смысловые ориентации личности. *Вестник Костромского гос. ун-та. Сер. : «Педагогика. Психология. Социокинетика»*. 2009. № 15(2). С. 139–143.
12. Лосский Н.О. Ценность и Бытие: Бог и Царство Божие как основа ценностей. Харьков : Фолио, 2000. 102 с.
13. Лэнгле А. Жизнь, наполненная смыслом. *Прикладная логотерапия*. Москва : Генезис, 2004. 127 с.
14. Мельничук І.А. Ціннісно-сміслові орієнтації обдарованої молоді. *Наукові записки Кіровоградського держ. педагог. ун-ту ім. Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки*. 2010. № 91. С. 146–150.
15. Онищенко Г.І. Ціннісно-сміслові орієнтири сучасної молоді: особливості, умови і психологічна допомога. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2011. № 4(13). С. 253–259.
16. Педагогіка / за ред. М.Д. Ярмаченка. Київ : «Вища школа», 1986. 542 с.
17. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 424 с.
18. Сахарова Т.Н. Особенности смысловых ориентаций людей зрелого возраста. *Развитие личности*. 2011. № 4. С. 102–117.
19. Сахарова Т.Н. Содержание и направленность смысловых ориентаций личности в зрелом возрасте. *Вестник ГУУ*. 2012. № 13(1). С. 311–317.
20. Сахарова Т.Н. Возрастная динамика смысловых ориентаций личности. *Вест. ВГУ*. 2012. № 10(2). С. 156–158.
21. Сулова Т.Ф. Исследование удовлетворенности жизнью и смысловых ориентаций в пожилом и старческом возрасте. *СПЖ*. 2014. № 53. С. 21–32.
22. Федух І.С. Роль взаємодії викладач-студент у формуванні ціннісно-сміслових орієнтацій студентів сучасного ВНЗ. *Педагогічний дискурс*. 2011. № 9. С. 357–361.
23. Франк С.Л. Предмет знания. Об основах и пределах отвлеченного знания. Москва : Харвест, 2000. 630 с.

References:

1. Barulina Yu.V. (2013). Zmist problemy cinnisno-smyslovyh oriyentacij uchniv u naukovij literaturi [The content of the problem of value-semantic orientations of students in the scientific literature]. *Psychologo-pedagogichni problemy silskoyi shkoly*, no. 47, pp. 63–68.
2. Bacevych F.S. (2004). Smysl: sutnist i sfery vyvavu v movi [Meaning: the essence and scope of expression in language]. *Visnyk Lvivskogo un-tu. Ser.: Filologiya*, no. 22, pp. 346–353.
3. Bedredynova S.V. (2015). Osobennosti smyslozhyznennyh predstavlenyj v pozhylom vozraste [Features of meaning-and-life representations in old age]. *Ros. Psyhol. Zhurn*, no. 2, pp. 24–33.

4. Bratus B.S. (2011). Vera kak obshhepsyhologicheskij fenomen soznaniya cheloveka [Faith as a general psychological phenomenon of human consciousness]. *Vestnyk Moskovskogo unyversyteta. Ser. «Psyhologyya»*, no. 1, pp. 25–37.
5. Buravleva N.A. (2011). Cennostnye oryentacyy studentov [Value orientations of students]. *Vestnyk TGPU*, no. 6, pp. 124–129.
6. Vaskivska G.O. (2011). Formuvannya cinnisno-smyslovyh oriyentacij uchniv starshoyi shkoly zasobamy zmistu suchasnoho pidruchnyka [Formation of value-semantic orientations of high school students by means of the content of a modern textbook]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, no. 11(1), pp. 107–120.
7. Galyan I.M. (2013). Czociokulturni vymiry cinnisno-smyslovyh nastanov osobystosti [Socio-cultural dimensions of value-semantic guidelines of personality]. *Nauk. visnyk Mykolayiv. derzh. un-tu im. V.O. Suxomlynskogo. Ser.: Psyhologichni nauky*, no. 10(2), pp. 79–83.
8. Ermakov S.A. (2014). Negativnye tendencyy v zhyzny sovremennogo cheloveka zrelogo vozrasta [Negative trends in the life of a modern adult]. *Ystorycheskiye, fylosofskiye, polytycheskiye y jurydycheskiye nauky, kulturologyya y yskusstvovedeniye. Voprosy teoryy y praktyky*, no. 7(2), pp. 73–75.
9. Kalugyna T.A. (2016). Teoretyko-metodologicheskoe obosnovaniye ponyatiya cennostnykh oryentacij v koncepcyyah klassykov zapadnoj socyologyy [Theoretical and methodological substantiation of the concept of value orientations in the concepts of the classics of Western sociology]. *Yzv. Saratovskogo un-ta «Novaya seryya». Ser.: «Socyyologyya. Polytologyya»*, no. 4, pp. 381–383.
10. Kovalskaya O.S. (2012). Cennostno-smyslove oryentacyy lychnosti kak faktor sovladayushhego povedeniya v peryod rannej yunosti [Value-semantic orientations of the personality as a factor of mastering behavior in the period of early adolescence]. *Yaroslavskiy pedagogicheskyy vestnyk*, no. 2, pp. 275–280.
11. Kokovyna L.N. (2009). Cennostno-smyslovye oryentacyy lychnosti. *Vestnyk Kostromskogo gosudarstvennogo unyversyteta* [Value-semantic orientations of the personality. Bulletin of Kostroma State University]. *Ser.: «Pedagogyya. Psyhologyya. Socyokynetyka»*, no. 15(2), pp. 139–143.
12. Lossky N.O. (2000). Cennost y Byty` Bog y Czarstvo Bozhye kak osnova cennostej [Value and Being: God and the Kingdom of God as the basis of values]. Kharkov: Folyo, 102 p.
13. Lengle A. (2004). Zhyzn, napolnennaya smyslom. Prykladnaya logoterapiya [A life full of meaning. Applied logotherapy]. Moskva: Genezys, 127 p.
14. Melnychuk I.A. (2010). Cinnisno-smyslovi oriyentaciyi obdarovanoi molodi [Value and semantic orientations of gifted youth]. *Naukovi zapysky Kirovogradskogo derzh. pedagog. un-tu imeni Volodymyra Vynnychenka. Ser.: Pedagogichni nauky*, no. 91, pp. 146–150.
15. Onyshhenko G.I. (2011). Cinnisno-smyslovi oriyentiry suchasnoyi molodi: osoblyvosti, umovy i psyhologichna dopomoga [Value-semantic landmarks of modern youth: features, conditions and psychological help]. *Problemy zagalnoi ta pedagogichnoi psyhologiyi*, no. 4(13), pp. 253–259.
16. Pedagogika (1986) [Pedagogy]. Kyiv: «Vyshha shkola», 542 p.
17. Rubynshtejn S.L. (2006). Osnovy obshhej psyhologyy [Fundamentals of general psychology]. Sankt-Peterburg: Pyter, 424 p.
18. Saxarova T.N. (2011). Osobennosti smyslozhyznennykh oryentacij lyudej zrelogo vozrasta [Features of semantic-life orientations of people of mature age]. *Razvitye lychnosti*, no. 4, pp. 102–117.
19. Saharova T.N. (2012). Soderzhanye y napravlennost smyslozhyznennykh oryentacij lychnosti v zrelo m vozraste [The content and direction of the meaning-of-life orientations of a person in adulthood]. *Vestnyk GUU*, no. 13(1), pp. 311–317.
20. Saharova T.N. (2012). Vozrastnaya dynamyka smyslozhyznennykh oryentacij lychnosti [Age dynamics of semantic-life orientations of the person]. *Vest. VGTU*, no. 10(2), pp. 156–158.
21. Suslova T.F. (2014). Yssledovaniye udovletvorennosti zhyzniu y smyslozhyznennykh oryentacij v pozhylom y starcheskom vozraste [A study of life satisfaction and meaningful life orientations in old age and old age]. *SPZh*, no. 53, pp. 21–32.
22. Fedux I.S. (2011). Rol vzayemodiyi vykladach-student u formuvanni cinnisno-smyslovyh oriyentacij studentiv suchasnoho VNZ [The role of teacher-student interaction in the formation of value-semantic orientations of students of modern universities]. *Pedagogichnyj diskurs*, no. 9, pp. 357–361.
23. Frank S.L. (2000). Predmet znaniya. Ob osnovah y predelah otvlechennoho znaniya [Subject of knowledge. About the basics and limits of abstract knowledge]. Moskva: Xarvest, 630 p.